

VI. EGYHÁZI VISZONYOK

Annak ellenére, hogy számos archaikus, a kereszténység előtti időszakra visszamenő szokás volt érvényben a székelység körében még a XVI. században is (55.), aziránt nem igen lehetnek kétségeink, hogy a székelyföldi megtelepedés idején a krisztianizáció már befejezett ténynek számított. Erre utal a legkorábbi hely- és személynévi anyag, amelyben nagy számmal találhatók biblikus, illetve keresztény jellegű elnevezések, de ide sorolható a nem- és ágnevek egy része is.¹ A kutatás már régebben felfigyelt arra, hogy az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék tanúsága szerint a XIV. század elejére a Székelyföld már jelentős plébániahálózattal rendelkezett. (A tizedjegyzékből – ismeretlen okból – csak Orbai-szék adatai maradtak ki.)² Egyes számítások szerint a székely templomos helyek száma jóval felülmúlta az országos átlagot.³ Ez megint csak arra utal, hogy a székelyek már keresztényként érkeztek végleges lakhelyükre. (E helyütt csak röviden szeretnénk utalni arra, hogy az egyházas helyek nagy száma egyúttal a korabeli székelység gazdasági teherbíró képességére is rávilágít, ami – egyebek mellett – az adómentességgel is összefüggésben áll.) A viszonylagos földrajzi elszigeteltség és a hagyományörző társadalmi berendezkedés ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy – mint már említettük – a pogánykorra visszamenő szokások is továbbéljenek, s ha némileg változott formában is, de évszázadokig fennmaradjanak.⁴ Nem teljesen világos, hogy milyen úton, de bizonyára egyházi hatásra következett be a XIV. század folyamán a harcos lovagszent, Szent László kultuszának az elterjedése, ami bizonyos mértékig fölébe nőtt a székelység korábbi időkbe visszanyúló hagyományanyagának, a Csaba-mondá-
nak.⁵

Egyházigazgatási szempontból a Székelyföld az erdélyi püspökséghez tartozott, azon belül pedig a telegdi, fehérvári, kézdi és a tordai főesperességhez.⁶ Több adat is utal arra, hogy a székelyek már a XIII. században sem jelentettek elhanyagolható tényezőt az egyházi jövedelmek szempontjából. Vilmos erdélyi püspök 1213. évi, a Barcaságba

telepített Német lovagrend számára kiadott kiváltságlevele az engedmények mellett továbbra is igényt tart a Barcaságba telepedő székelyek tizedére (104.). IV. Béla 1256. évi oklevele, amelyben az uralkodó megerősíti az esztergomi érsekség jogait, szintén fontosnak tartja biztosítani az egyházat a székelyektől a királynak járó állatadó utáni tized vonatkozásában (87.). Ez a helyzet akkor változott észrevehetően, amikor – a XV. századtól kezdődően – a székely társadalom válsága egyre erőteljesebbé vált. A vagyoni különbségek megnövekedése és a két tisztségviselő, előkelő rend (nem) megerősödésével a közszekelyek jelentős részére kettős nyomás nehezedett. A katonáskodási kötelezettség (főleg a török veszély állandósulásával) egyre súlyosabb terhet jelentett, miközben a lófők és az előkelők egyre érezhetőbben törekedtek a korábbi állapotok megváltoztatására és a közösség hatalmuk alá vonására. Ebben a helyzetben a közszekelyek számára nem kínálkozott más lehetőség, minthogy szabadságjogaikat minden törvényes vagy akár törvénytelen eszközzel is próbálják megvédeni és konzerválni. Ezek a folyamatok természetesen nem hagyták érintetlenül a székelyföldi egyházi viszonyokat sem. A “cseh eretnokség”, a huszitizmus, amely Magyarország egyes vidékein komoly gondokat okozott az egyházi és világi hatóságoknak e területen ugyan nem tudott számottevő tömegeket meghódítani, de bizonyos “káros szokások” a székelység körében is felütötték a fejüket, minek következtében összeütközésbe kerültek püspökségükkel. Mátyás király 1466. évi okleveléből arról értesülünk, hogy tized helyett csak javaik tizenhatodát szolgáltatják be az egyháznak (105.). Más diploma pedig azért helyez kilátásba büntetést az orbai székelyeknek, mert az egyházi ítéletek és rendelkezések hatálya alól kiváltságaikra hivatkozva kivonják magukat, s a többszöri intés után sem hajlandóak engedelmeskedni (106.). A különféle visszasságok megszüntetését kívánták elérni az 1503. évi egyházügyi végzések, melyeket maga az erdélyi püspök erősített meg (107.). Az intézkedések jól példázzák azt a törekvést, amely összhangba kívánta hozni az egyházi érdekeket a székely kiváltságokkal. Így például sem a püspök, sem vikáriusa nem lehet illetékes világi peres ügyekben, s nem jelenthet e téren fellebbviteli fórumot, de ide tartozik az a rendelkezés is, melynek értelmében a halotti megemlékezések alkalmával a helység plébánosa számára járó felajánlások mennyiségét

a szék szokásaihoz igazítják. Hamis lenne azonban a kép, ha csak a problémákat emelnénk ki e korszak egyháztörténeti tényezői közül. Számos példát találhatunk nem egyszer jelentős nagyságú önkéntes adományokra és felajánlásokra, az egyházi intézmények és a hívek harmonikus együttélésére is **(110 a–b)**.

Megtelepedtek Székelyföldön a szerzetesrendek is. Nagy jelentőségre tett szert az obszerváns ferencesek csíksomlyói kolostora, amelyet a török fölött 1442-ben aratott szentimrei győzelme emlékére Hunyadi János harminckét confraterrel adományozott meg; ezt az adományt a későbbiekben Hunyadi fia, Mátyás király is megerősítette.⁷ 1444-ben pedig maga IV. Jenő pápa buzdította arra a híveket, hogy a kolostorban a Szűz Mária egyház újjáépítését adományokkal segítsék elő.⁸ Szintén nagy fontosságú a pálosok 1370-ben Szentkirályon (Székelyházában) alapított monostora, amelynek a középkori iratait Gyöngyösi Gergely rendfőnök (1520–1522) állította össze és kivonatolta, megőrizve sok olyan oklevél regesztáját, amelyek teljes szövege már elveszett, a tudós szerzetes munkásságának köszönhetően azonban a mai történészek mégis felhasználhatják a becses forrásanyagot **(110.)**.

A székely középkor utolsó évtizedei egybe esnek a protestantizmus magyarországi terjedésének az időszakával. Ez a folyamat nem került el Székelyföldet sem, mértéke azonban jóval kisebb volt, mint – nem számítva az ortodox románok által lakott vidékeket – Erdély más területein. Az Erdélyben megforduló olasz jezsuita, Antonio Possevino 1584-ben azt írta, hogy *“ezen a vidéken mindmáig több katolikus relikvia maradt meg mint egész Erdélyben”* **(60.)** Szamosközy szerint pedig *“szertartásaikban nagyrészt a rómaiakét követik ma is, bár a szászok és magyarok szomszédságában élnek, az öregek közül legtöbben mégis az ősök vallásának vetik alá magukat”* **(61.)**. Mindazok a fejlemények azonban, amelyek 1562 után következtek be, már nem a székely középkorhoz, hanem egy másik, nem kevésbé embert próbáló időszak történetéhez tartoznak.

104.
VILMOS ERDÉLYI PÜSPÖK
(1213)

Vilmos erdélyi püspök a Barcaságban megtelepedett Német Lovagrend számára kiadott kiváltságlevelében intézkedik az e területen megszálló magyarok és székelyek tizede ügyében.

Kiad.: *US. I. 15-1.*

Ford.: *Kordé Zoltán* (részlet)

Vilmos, Isten kegyelméből erdélyi püspök⁹ mindenkinek, akihez ez az oklevél eljut, üdvöt az igaz üdvözítőben! Mivel a vallásos és egyedül az Istenért küzdő férfiakat irányítani és gondozni óhajtjuk, ezért a jeruzsálemi teuton rendi Szent Mária ispotály testvérei jogos kéréseinek engedvén a Borza¹⁰ nevű földön, melyet üresen és lakatlanul királyi adományból, sőt inkább saját vérükön nyertek el, s amelyet a pogányok mindennapos betöréseitől magukat minden veszélynek kitéve védelmeznek, ama föld minden – mostani és jövőbeni – lakóitól a tizedek behajtásának szabad lehetőségét káptalanunk egyetértésével ezen barátoknak átengedjük; kivéve azt, ha magyarok vagy székelyek¹¹ esetleg a mondott földre jönnének, akkor ezek a tized vonatkozásában nekünk és egyházunknak tartoznak kötelezettséggel.

105.
I. MÁTYÁS
(1466. június 27.)

Mátyás a székelyek között újonnan elharapódzott rossz tizedfizetési szokások ellen lép fel.

Kiad.: *SzO. I. 203-204. CLXIX. sz.*

Ford.: *Sebők Ferenc*

Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, stb. királya híveinknek, Aranyos-, Maros-, Udvarhely-, Csík- és Gyergyószékekben lakó valamennyi és minden egyes székelyünknek üdvözetünket és kegyünket! Hívünk, a Krisztusban tisztelendő atyánk, Miklós úr, az erdélyi fehérvári egyház püspöke, panaszkodva előadta nekünk, hogy töledek

és javaitokból ugyanezen püspök úrnak és a mondott egyházának fizetendő tizedeket nem a mondott egyház régi szabadságai és szokása szerint [fizetitek], hanem valami rossz szokást bevezetve ugyanezen püspök úrnak javaitoknak tizenhatodát szoktátok tized gyanánt fizetni, ezért a mondott püspök úr kérte tőlünk, hogy az elmondottakat megfelelően orvosolni méltóztassunk. És mivel mi azt akarjuk, hogy a püspök úrnak és egyházának fizetendő tizedek a régi jól bevált szokás szerint fizetessenek a püspök úrnak és a mondott egyházának, ezért hűségteknek és közületek mindenkinek a jelen oklevél által határozottan megparancsoljuk, hogy mostantól a jövőben az említett püspök úrnak és az ő mondott egyházának javaitok után járó tizedeket új szokásokat elvetve a régi jól bevált szokás szerint a püspök úrnak és említett egyházának ténylegesen tartoztok megfizetni. Egyébiránt megparancsoltuk és a jelen oklevél által szigorúan megparancsoljuk híveinknek, országunk erdélyi részei nagyságos vajdáinak és alvajdáinak és ispánjaitoknak, hogy valahányszor saját részüket illetően felszólíttatnak, titeket és bárki hozzátok tartozót az előbb mondotakra a legszigorúbban szorítsanak és kényszerítsenek rá akár a ti sérelmekre is, a jelen oklevél által e részben rájuk ruházott hatalmunknál fogva és az igazság révén. Tehát másképpen ne cselekedjete! A jelen oklevelet elolvastván felmutatójának adjátok vissza. Kelt Budán, Szent László király és hitvalló ünnepén, az Úr 1466. évében, uralkodásunknak kilencedik, koronázásunknak pedig harmadik évében.

106.
MENYHÉRT ERDÉLYI PÜSPÖKI HELYETTES
(1475 előtt)

Menyhért erdélyi püspöki helyettes oklevele arról tájékoztat, hogy azok a társadalmi feszültségek, zavargások, amelyek a Székelyföld nyugalmát ekkoriban egyre gyakrabban felkavarták, egyházi ügyi vonatkozásban is éreztették hatásukat. A székelyek – legalábbis az orbaiszékiek – kiváltságaikat és önkormányzatiságukat egyházi ügyi téren is szertették volna érvényesíteni.

Kiad.: SzO. III. 95-96. 480. sz.
Ford.: Tóth Ildikó

Menyhért stb. Krisztusban nekünk őszintén kedves, tiszteletre méltó Ferenc Altorjai plébánosnak és ézdiszéki alesperesnek üdvözlét és őszinte szeretet az Úrban! Mi különösen ezen alábbiakkal erősen szótfogadni rendeljük, ismét felelevenítjük, és szeretetednek bizonyosságát nem vonjuk kétségbe, amint mi az előzőekben értesülve az orbaiszéki székelyek egyetemének sokféle nyakasságáról és nyilvánvaló engedetlenségéről, akik bizonyos régi kiváltságaikra hivatkozva – amit valójában nem kiváltságoknak, hanem egészen ízléstelen és meggondolatlan, sőt kárhuzatos szóhasználatnak mondhatnánk – az egyházi törvénykezéstől, a mi és bármely lelki bírák ítélkezésétől mentesnek állítják magukat, és ezért sokszor a szentatyák büntető határozatai és az egyházi rendeletek ellenében, valamint a püspöki ítélkezés, a mi lelki székünk és egyházi személyek ellen is meggondolatlanul támadtak, őket pátensekkel, azután figyelmeztető okleveleinkkel stb. és ezen részre kirendelt végrehajtóink által szorgalmasan buzdítottuk, és plébánosait és parókiális egyházaikat üdvös orvosság gyanánt az istentől felfüggesztettük, ezáltal őket ha nem buzdításunkkal, akkor legalább illón, a nevelés érvével rábíthatjuk és kényszeríthetjük az engedelmességre az előbbi erdélyi egyház iránt, és az egyházi ítélkezés elfogadására újra felszólíthatjuk, és hogy mennyi munkát végeztünk eddig velük, az Isten tudja: ezekben az előző napokban feladatunknak megfelelően valóban kihirdettük, és ezeket nyilvánosan teljesen köztudomásúvá tesszük, hogy ha az említett Orbaiszék mondott székelyei magukat megjavítani és az engedelmességre hajlani nem akarnák, sőt a rosszat rosszal, a rosszabbat rosszabbal tetézve az előbbi egyházi törvénykezés, a mi és az egyház parancsai iránt teljességgel engedetlenek lennének, mert okleveleinket, ha oda eljutnának, teljesen semmibe vennék, és a mi és okleveleink végrehajtóit halálba kergetnék, plébánosait az ítélettől távol maradni kényszerítenék és saját közönséges ítélkezésük elé állítanák...¹²

107.
EGYHÁZÜGYI VÉGZÉSEK
(1503. szept. 15.)

Miklós erdélyi püspök megerősíti a székely nemzetgyűlés követői által elébe terjesztett egyházügyi határozatokat.

Kiad.: *SzO. III. 153–157. 517. sz.*
Ford.: *Tóth Ildikó*

Mi, Miklós, Isten és az apostoli szék kegyelméből az erdélyi egyház püspöke stb. emlékezetül adjuk jelen oklevelünkkel, hogy jelenlétünk elé jöttek a nemes és tiszteletreméltó férfiak, Gyergyói Lázár András, Nyújtódi Pál és István, Laczok Mihály, Kadicsfalvi Benedekfi János, Jobbágyfalvi Tót Balázs és Petki László a székely urak közösségének nevében és személyében mint ugyanazon székely urak által hozzánk küldött különleges követek, és egyéb tárgyalások és ügyek közben az alábbi cikkelyeket tárták elénk, kérve tőlünk alázatosan fentebbi székely urak nevében és személyében, hogy e cikkelyeket elfogadni, velük egyetérteni, szokásos pecsétünkkel ellátni és részükre jóváhagyni méltóztassunk. Mi tehát főképp azon okból, hogy a mondott székely urak a királyi méltóság iránti engedelmisségre a jövőben minél buzgóbbak legyenek, és irántunk mindannyian jószomszédsággal, jóindulattal és barátsággal maradjanak, az előbbi nemeselekérését – amelyet nevükben és személyükben emezek nekünk már fenn az előbbi módon előadták – kegyesen és kegyelmesen meghallgattuk, hasonlóképp e cikkelyeket engedélyeztük, hogy jogosak és tiszteltek legyenek, és az egyházi szabadsággal ne legyenek ellentétesek. A cikkelyeknek minden egyes záradékát minden úton és módon elfogadjuk és jóváhagyjuk, és azokat szokásos pecsétünkkel megpecsételve a mondott székely uraknak kiadni határoztuk. Ezen cikkelyek közül pedig az első a következő:

Ha két világi székely valamely pert a fehérvári¹³ vikárius székén akarna elindítani, akkor itt Fehérváron egyik fél se tudja azt ügyvéd útján megtenni, hanem vagy a felperes, illetve alperes saját, vagy valamelyik magával hozott rokona vagy barátja száján keresztül adhatja elő a teljes ügyet a vikáriusnak. Ha pedig a felek közül az egyik pap lenne, akkor a világi egyén a pap elleni perét választott ügyvéd útján indíthatja, a pap pedig ne ügyvéd útján, hanem egyedül indítsa, és a pap a világi ellenében az iratokban ne levélen keresztül jelenjen meg. Jóváhagyjuk.

Továbbá mentesek legyenek ajándékot adni a halotti miséért bármilyen rendi szerzeteseknek, más parókia plébánosának vagy saját

káplánjának, mivel plébánosaik, akiknek parókiáján ilyen ajándékokat fizetnek, nem akarják, hogy ezeket szerzeteseknek vagy külső plébánosoknak adják, hanem vagy maguk akarják birtokolni, vagy annyi ajándékot akarnak bírni annak kiegyenlítésére, amennyiben az ügyben a megállapodás idején megegyeznek a plébánossal. Aki ha elégedett, jól van, ellenkező esetben az ilyen alamizsnák, kiváltképp a végrendeletiek, a plébánost illessék. Jóváhagyjuk.

Továbbá régtől fogva megőrzött szokása az egész székelységnek – kivéve Csík-, Gyergyó- és Sepsiszékeket – , hogy mikor halottakra emlékeznek, akkor annak a helynek a plébánosa a felajánlásokból annyit birtokol, amennyit két meghívott pap, és ezzel ki van elégítve. Ez amiatt van, mivel van néhány szék, amelyben a plébános az ilyen megemlékezés idején a maga javára annyit akar, amennyit az összes meghívott pap, ami e föld szokásaival ellentétes. Jóváhagyjuk.

Továbbá, mivel Csíkszék plébánosai senkit sem akarnak eltemetni, ha mégoly szegény is, csak ha a haldokló a plébános javára végrendeletet tesz, sőt, ami még rosszabb, az előbbi ok miatt azokat a gyermekeket sem temetik el, akik csupán egyszer gyóntak. Minthogy azonban a temetéseket szabadon engedélyezik, elrendeljük, hogy a halottakat temessék el, és legyen a végrendelező tetszése, hogy akar-e valamit a plébánosra hagyni vagy sem. Mindazonáltal a dicső szokásokat nem akarjuk ebben a vonatkozásban kisebbíteni.

Továbbá van néhány pap, aki azért, hogy magának pénzt szerezzen, másokat jogtalanul zaklathat; a vikárius úrtól szoktak idéző leveleket kieszközölni, melyekben senkinek a neve sem szerepel. Az oklevelek erejével mindenkit - bűnösöket és ártatlanokat egyaránt – tetszésük szerint idéznek és zaklatnak, és ezek az oklevelek érvényesek egy teljes éven keresztül. Nem akarjuk, hogy vikáriusunk engedélyezze ezeket az okleveleket, kivéve a tizedek, illetve a plébánosok és iskolamesterek fizetésének behajtása ügyében.

Továbbá, hogy sem tiszteletreméltó Uraságtok, sem vikáriusa nem lehet illetékes világi ügyekben, és a vikárius sem foglalkozhat ezekkel, melyeket vagy fellebbezés, vagy egyenesen tiszteletreméltó Uraságtok vagy vikáriusa színe előtt indítana valamely székel. E dolgot a királyi felség oklevele is jónak látja hangoztatni.

Továbbá hogy a tizedre kötelezett hospesek¹⁴ Sepsiszékekben egy köből zabon, egy tyúkon és egy kenyéren vagy ezeknek értékén túl nem tartoznak fizetni e tizedszedőknek, de ételt és italt adni kötelesek. Más székekben pedig, ahol szokás szerint három köből zabot kötelesek fizetni, ha a tizedszedő beszállna, köteles eme három köből zab értékének megfizetésére. Így legyen. Jóváhagyjuk ezt a cikkelyt is a régi szokások szerint.

Továbbá megtörténik olykor, hogy egy nő, miután házasságtörésen kapták, a szokások szerint megtépett ruhában elűzve jön Fehérvárra, némelyeket idézésekkel és súlyos perekkel zaklat. Tiszteletreméltó Uraságtok ne engedje, hogy ez megtörténjen. Elrendeljük ezért, hogy az ilyen elítéltek, akik miután bűnük érdeme szerint kiváltképp jogos és törvényes ítélettel lettek sújtva, ügyeiket, melyekről azokon a területeken ítéletet hirdettek, székekünk elé újra ne hozhassák. Ha pedig olyan ügyeik lennének, melyek jog vagy régi szokás szerint a szentszéki törvényszékre tartoznak, akkor ezeket ugyanezen székekünkön a jog útján folytathassák, mivel a bírónál nincs helye személyi válogatásnak.

Továbbá, ha hitbért érintő ügyekben a vikárius előtt valamelyik felet legyőznék, akkor a vikárius írjon a székek elölkelőknek, hogy mennyit fizessen a hitbér fejében a vesztes fél vagy mennyi legyen a vesztesé. Ez amiatt van, mivel a székek három részre vannak osztva, elsők az elölkelők, ezután a lófők, végül a köznép. Elrendeljük, hogy a hitbér értékéről és mennyiségéről azon föld szokásai szerint ítéljenek.

Továbbá, ha valamely plébános vagy pap házában néha véletlen folytán nézeteltérés támadna úgy, hogy a plébánossal szemben semmi ellenséges szándékot vagy háza ellen semmi szándékos erőszakosságot nem terveznek, akkor az ilyen plébános a házában történt erőszakosságot vádként felhozni ne tudja, és ezért a tiszteletreméltó püspök úr kincstárába valamit tartozik fizetni. Jóváhagyjuk, feltéve ha ez nem csalással, csellel vagy ártás szándékával kigondolt és indított.

Továbbá, hogy minden egyházi per abban az időben, mikor az összes székek vagy a törökök ellen vagy a királyi felség egyéb ügyeiben van elfoglalva, mely időben a köztük lévő világi pereket is szüneteltetik, ekkor az egyházi pereket is pihentessék, amíg ezeknek az ügyeknek vége nem lesz. Ugyanis minden székekben szokás szerint halasztás van Szent Jakab ünnepétől Szent Bertalan ünnepéig,¹⁵ Csík-, Gyergyó- és

Kézdiszékekben pedig Szent Jakab ünnepétől Szent Gál hitvalló ünnepéig.¹⁶ Elrendeljük azt is kihirdetni, hogy az ily nagy bajok idején, mikor tudniillik e napok bekövetkeznek, küldjenek egy kijelölt embert a vikáriushoz, akinek a közvetítésével gondoskodjanak a vikáriust értesíteni, és ő köteles nekik ezt a halasztást megadni.

Továbbá, hogy ha valaki a plébánosok közül nyíltan ágyastartónak bizonyulna, és köztudottan ágyast tartana, akkor az ilyet intsék meg, nehogy ilyen gaztettet a jövőben végrehajtsa. Hogyha tartózkodni nem akarna, az alesperesre vagy inkább a főesperesre bízzák, aki az elfogott plébánost vezesse a tiszteletreméltó Urasághoz vagy vikáriusához. Őrizkedni kell azonban attól, nehogy az efféle elfogatásban túlzásba essenek, ami miatt kiközösítésre jutnának. Jóváhagyjuk ezt a cikkelyt is zsinati oklevelünk tartalma szerint.

Továbbá, hogy kis és csaknem semmilyen jelentőségű jogtalanságok miatt egyik a másikat ide Fehérvárra, a vikárius székéhez ne idézhesse. Jóváhagyjuk, ha az efféle jogtalanságok nem lesznek súlyosak és kegyetlenek, ha pedig súlyosabbak lennének, akkor ugyanitt a dékán vagy az alesperes ítéljen felettük.

Továbbá, hogy azokban a perekben, melyek 12 forint vagy az alatti értéket érintenek, az alesperes kapja meg ugyanitt a teljes felhatalmazást az ítélkezésre. Jóváhagyjuk.

Továbbá, hogy senki élete folyamán ősi javait valakinek akár hátrahagyni, akár végrendeletileg örökbe adni ne tudja, az általa szerzett javakat azonban bárkire szabadon hagyhatja vagy végrendelezhet róluk bárki javára úgy, hogy atyafiai és vérrokonai a hátrahagyott vagy örökbe adott javakat azok értéke és becsüje szerint maguknak válthatják és válthassák. Abban az esetben, ha ilyen rokonai vagy atyafiai nem lennének, akkor annak a helynek lakói e javakat a fentebbi módon magukhoz válthatják. Jóváhagyjuk ezt is Székelyföld régi szokása szerint.

Továbbá, hogy örökölt javak címén senkit se lehessen fehérvári székünkhöz perbe hívni, amint ezt a királyi felség az ügyben hozzánk küldött hiteles oklevele is hangoztatja. Jóváhagyjuk ezt a cikkelyt is, kivéve mégis azokat az örökölt javakat, melyeket végrendeletileg egyházaknak hagytak, amelyeket például, mint a korábbi cikkely is

tartalmazza, atyafiak és az ott lakók értékük és becsüjük szerint visszaválthatnak.

Az összes előbbieket és az előbbiekből bármelyikét természetesen hosszantartó kegyünk által akarjuk megismertetni, és kinyilvánítjuk ezen szokásos pecsétünkkel megerősített oklevelünk ereje és tanúbizonysága által. Kelt Fehérvárott, püspöki palotánkban szeptember hónap tizenötödik napján, az Úr 1503. évében.

108.
SZAPOLYAI JÁNOS ERDÉLYI VAJDA
(1519. július 28.)

Szapolyai János erdélyi vajda megerősíti a csíksomlyói obszerváns ferences kolostor harminckét confratere részére Hunyadi János által adományozott, majd pedig Mátyástól megerősített kiváltságokat.

Kiad.: SzO. I. 340–342. CCXLII. sz.

Ford.: Tóth Ildikó

Mi Szapolyai János, örökös szepesi gróf, erdélyi vajda és a székelyek ispánja stb. emlékezetül adjuk jelen sorokkal mindenkinek, akit illet, hogy midőn mi Csíkszékbe szerencsésen megérkezvén itt, Várdotfalva faluban nem kevés nemessel és székellyel a székelyek három neme között általános törvényszéken együtt voltunk, tisztelendő Gyulai János testvér, a szabályzat megtartásáról elnevezett csiki kisebb testvérek gvárdiánja saját maga és ugyanazon rendnek az ugyanott alapított Boldogságos Szűz Mária kolostorban élő többi testvére nevében jelenlétünk elé járulva ismertetett egy bizonyos, az egykor néhai Hunyadi János úr, Magyarország egykori kormányzója által az ő mindenkori confratereiknek megengedett és adományozott, majd a legfelségesebb fejedelem, Mátyás úr, Magyarország, Dalmácia és Horvátország királya által ugyanezen szabadság gyakorlásával egyetértve saját oklevelének erejével elfogadott és jóváhagyott szabadság gyanánt a székelyek három nemének egyeteme által adott és megengedett szabadságot, és előadta, hogy a mindenkori confratereik mindig azzal a szabadsággal éltek és annak örvendtek, hogy az említett egyház ugyanazon rendtársait avagy confratereit a testvérek akarata nélkül egyetlen ember sem választhatta ki semmilyen hivatalra vagy

szolgálatra, s senki sem idézhette őket eskü letételére és nem ítékezhetett felettük. Ezen szabadságot illetően pedig a mondott néhai Mátyás király úrnak Brassóban, az Úr már elmúlt 1462. évében Szent András apostol ünnepe¹⁷ után papíron kiadott, királyi pecséttel megerősített és nekünk bemutatott bizonyos okleveléből világosan tapasztaltuk, hogy az említett kiváltságot néhai Hunyadi János kormányzó és maga a néhai legfelségesebb Mátyás király adta és hagyta jóvá egyebek mellett. Azonkívül ugyanaz a legfelségesebb Mátyás király ugyanazt a harminckét confratert és jövőbeni utódaikat minden hadjárat, úgy általános, mint részleges, a szemléken való részvétel, továbbá házaikat minden adó, illeték, tized, kilenced, begyűjtés, bármilyen alsóbbrendű vagy állami szolgálat, úgy a rendes, mint a renkívüli adók fizetése alól örökre kiváltságoltnak és mentesnek lenni akarta, megengedte és megparancsolta. Kérte tőlünk ezért az előbbi János testvér, gvárdián a saját és – mint előre bocsáttatott – a mondott testvérek nevében, hogy ezt a szabadságot, amely – mint Csíkszék bizonyos székely előkelőitől megtudtuk valóban így volt, mi is elismerjük és elfogadjuk, és az elismert szabadság tekintetében a királyi felség, a legkegyelmesebb Lajos király¹⁸ urunk nevében mi is egyetértésünket adjuk, miként a legfelségesebb Lajos király is ezt a szabadságot érvényesnek ismerte el. Mivel tehát a mondott János testvér, gvárdián kérése úgy az előbbi királyi, mint az országlakosok jóváhagyásából jogosnak bizonyult, mi is Szt. Ferenc ezen Angyali rendjének különös kegyet nyújtunk, és kérését meghallgatva az említett szabadságot elfogadjuk, megerősítjük és érvényesnek elismerjük. Ezen felül azt, hogy bárkinek a földekből, rétekből, legelőkből, kivágandó és makkos erdőkből annyi jusson, amennyi bárki másnak jut vagy bárki mást megillet, miként az említett királyok megengedték, mi is megengedjük azzal a feltétellel, hogy ezek a confraterok és az ő utódaik mindannyian a szokott módon az előbbi kolostort szolgálni és a testvérek parancsa szerint eljárni kötelesek. Ha pedig egyes megátalkodottak engedelmeskedni nem akarnának, helyükre mások kerüljenek. Ezért nektek, híveinknek, bármely hely tisztviselőjének meghagyjuk és erősen megparancsoljuk, hogy a kolostor említett rendtársait avagy confratereit ezen szabadságot, mentességet és kiváltságot használni és élvezni engedjétek, tartozzatok és kötelesek legyetek,

amint mi is az előbb említett királyok ezen szabadságát jelen oklevélünk erejével és tanúbizonyosságával örökre elfogadjuk, és a mondott országlakosok és székelyek előbbi jóváhagyását megerősítjük, jóváhagyjuk és helybenhagyjuk. Kelt Várdotfalva faluban, Szent Mária Magdolna ünnepe utáni legközelebbi csütörtökön, az Úr 1519. évében.

109.
MIHÁLY PAP TANÚBIZONYSÁGA
(1555)

Mihály csíkszentkirályi plébános házasságkötésről ad ki bizonyosglevelet.

Kiad.: SzO. V. 69. 939. sz.

Közzönetemet írom minden uraimnak egyházi embereknek s minden rendbelieknek, tudássá adhatom kgtéknek,¹⁹ hogy én Myhal pap szentkirályi²⁰ plebános, Andrászi Márton uramékat, az szent györgyi p. Mihál papot Demeter esperestnek káplánát eskettem meg az Vergyka azzonnal, azkoron germeke az Gergel vala.

Ezzek jámborok előtt valának. Ezt én hitem szerént írtam.

Mihal [pap] anno domini 1555.

Manu propria

sigillo nro signavi²¹

110.
A SZENTKIRÁLYI VAGY SZÉKELYHÁZAI PÁLOS RENDHÁZ

Az 1370-ben alapított szentkirályi pálos rendház történetét Gyöngyösi Gergely rendfőnök (1520–1522) munkásságának köszönhetően ismerhetjük meg, aki rendtörténeti munkája megírása érdekében összegyűjtötte és kivonatolta számos magyarországi és külföldi kolostor okleveles anyagát. A tudósi alapossggal végzett anyaggyűjtés nemcsak a munka megírását segítette, de lehetővé teszi azt is, hogy végigkövessük a székelyföldi rendház középkori történetét.

a)
A SZÉKELYHÁZAI KOLOSTOR OKLEVELEINEK JEGYZÉKE 1522-BŐL
(1370-1510)

Kiad.: *DAP. II. 447-451.*

Ford.: *Tóth Ildikó*

1370: Tóth János, Bolgár László és atyafiaik egyező akarattal a remetéknek adtak Szentkirály falu felé egy dombon egy Szűz Mária tiszteletére alapított, szántóföldekkel és erdőrészekkel ellátott köyházat, kijelölt határokkal. Lásd a többi javakat és határokat az erdélyi fehérvári káptalan oklevelében és Lajos király iktatólevelében.

1372: Bolgár László mester adományozott a kolostornak egy udvarházat a Szent István király egyház plébánosának udvarháza közelében. Lásd János mester telegdi főesperes oklevelében. Az előbb mondott fehérvári káptalan oklevelében pedig az található, hogy az udvarházzal együtt a Kőröserdei erdő egy részét és az előbbi falu mellett egy halastavat is adományozott.

1379: Terenyei Ponya fia: Mihály székelyfalvai határai közt, Kisbese völgy végében egy bizonyos erdőt adományozott neki és szántóföldeket e Kisbese völgy bejáratánál a síkságon, Bespathaka folyó mellett, Bodamezeje réttel együtt. Megtalálható az erdélyi káptalan oklevelében.

1380: Fentebbi Mihály Székelyfalva székely falu határai között adományozott egy malomhelyet a Maros folyón a belső medernél, a remeték Bodamezeje nevű rétje végénél. Megtalálható az erdélyi fehérvári káptalan oklevelében. Hasonlóképp az előbbi által adott malomhelyről lásd Zsigmond király oklevelét, mely magában foglalja a fentebbi fehérvári káptalan diplomáját.

1382: Sámsondi Székely Márton fia Márton Szentkirály falu határai között egy erdőt adományozott a kolostornak. Lásd Dezső fia: Miklósnak, a székelyek három neme ispánjának²² oklevelében.

1378: Bevallás történt, hogy Gerew Miklós fia: László vérrokonaival együtt örökségül hagyott a kolostornak egy szőlőhelyet a székelyek Bergenye nevű falujában, és egy házhelyet a szőlőhely alatti szántóföldekkel és kaszálókkal együtt. Lásd az előbbi fehérvári káptalan oklevelében. Lásd bővebben Mária királynő 1387. évi oklevelében.

Szintén ugyanebben az évben egy malomhelyet adományozott egy bizonyos, a Marosból leágazó folyóban vagy mederben, tudniillik a Nazan nevű malom alatt egy telekkel együtt a molnárnak szükséges ház számára. Lásd Zsigmond király 1395. évi oklevelében. Továbbá lásd az előbbi káptalan bizonyos oklevelét 1382-ből egy kétkerekű malom adományozásáról, hasonlóképp Zsigmond király úr megerősítő oklevelét 1421-ből.

1391: Thwsym-i Simon fia: Semjén mester a kolostornak adományozta a Szent László birtokon, a Küküllő folyón működő kétkerekű malom hozamának tizedét minden új jövedelem, mind a bor, mind a gyümölcs tizedével együtt. Lásd a kolozsmonostori monostor oklevelében.

1376: Bagycz nemes úrnő Szentirály birtok határain belül lévő Gelyen Erdeje erdőben bírt teljes részét adományozta a kolostornak. Megtalálható az erdélyi fehérvári káptalan oklevelében.

1382: Barthalus fia: Antal, Bartha Domonkos és Bakó fia: Miklós kegyesen adományozták a kolostornak Székelyfalva határain belül, a Maros folyón lévő, és Ponya fia: Mihály mestertől más malmokért cserébe kapott malmuk azon jövedelmét, mely minden egyes szombaton a végzsolozsma idejétől a következő vasárnap első miséjének idejéig keletkezik, ahogy egykor Mihálynak is adták. Lásd az erdélyi fehérvári káptalan oklevelében.

Ugyanezen évben Sámsondi Márton fia: Márton adományozott neki egy Szentkirály falu határain belül levő Hegytető nevű erdőt. Megtalálható Dezső fia: Miklós oklevelében.

1381: A tiszteletre méltó István, az asszonyfalvai egyház rektora Székelyvásárhely határai között saját szőlőjét adományozta a kolostornak. Lásd az előbbi fehérvári káptalan oklevelében.

1395: Margit asszony, a néhai Somosdi Ábrahám fia: János özvegye testvéreivel több per után megegyezett, hogy odaadja a kolostornak teljes birtokrészét egy Vincemalma nevű malomban, mely a Maros medrének Székelypataka nevű folyójában működik. Mindez a nagyságos Kanizsai István úr²³ jelenléte előtt történt, egy aranyozott palástért és két ökörért. Lásd a szentmártoni egyház rektorának oklevelében.

1408: Székely Barthalus Antal fia: Márton 301 forintért – forintját 40 új dénárral számolva – eladta a kolostornak a Székelyfalvában bírt kúria telkét és malomhelyeket a Maros folyón, e Marosból leágazó mederben. Lásd az előbbi fehérvári káptalan oklevelében.

1403: Katalin úrnő, Náznánfalvi István fia: Mihály atyafiának, Bálint fia: Ferencnek az özvegye, örökül hagyta a kolostornak Udvarfalvában bírt teljes székely birtokát. Lásd Istvánnak, a szentmártoni egyház rektorának oklevelében.

Ugyanebben az évben bevállás történt arról, hogy Náznánfalvi Bakó Mihály örökül hagyta a kolostornak Bárdos faluban erdőkből, rétekből, szántóföldekben, szőlőkben, halastavakban és telekben bírt teljes részét. Megtalálható Istvánnak, a vásárhelyi Szt. Miklós egyház gubernátorának, valamint az előbbi fehérvári káptalannak 1431. évi oklevelében.

1410: Székelyfalvi Bedecznek mondott András övével együtt egy házhelyet adományozott a kolostornak. Lásd Lőrincnek, a szentkirályi egyház plébánosának oklevelében.

1411: Bergenyei Pósa Pál örökül hagyta a kolostornak ugyanezen Bergenyé területen lévő vásárolt erdő részét. Lásd Lőrincnek, a szentkirályi egyház rektorának oklevelében.

1413: Székelyfalvi Gál fia János örökül hagyta a kolostornak minden ingó és ingatlan vagyonát, tudniillik szántóföldeket, kaszálókát és egy fél erdőt, melynek felét eladta. Lásd László gubernátor oklevelében.

1405: Tamás fia Antal, füzkúti nemes 52 forintért – forintját 40 dénárral számolva – eladta Márk testvérnek, e monostor ügyvédjének egy birtokrészét, tudniillik egy cserjést a Bodmezeje nevű kaszálóval együtt a Maros folyó és egy bizonyos árok között. Megtalálható az előbbi fehérvári káptalan oklevelében. Lásd Istvánnak, a székelyvásárhelyi Szt. Miklós egyház rektorának oklevelét, ahol említenek egy megegyezést malom, telek stb. tárgyában. Hasonlóképp lásd az említett fehérvári káptalan egy bizonyos oklevelét egy 1444. évi megegyezésről. Lásd az előbbi káptalan másik, 1425. évi oklevelét is.

1419: Zahalws János minden ingó és ingatlan vagyonát, telkes házat a tartozékaival együtt adományozta a kolostornak. Megtalálható

Salamon fia: Mihálynak, a székelyek három neme ispánjának²⁴ oklevelében. E javakat bizonyos Bolgár Miklós elragadta, amint egyes tanúk állították, melyekről lásd Antal, paniti plébános oklevelét.

1420: Szentannai Pónya fia: Mihály adott a kolostornak egy, a Marosárka folyón levő malomhelyet Székelyfalva birtokon. Hasonlóképp szántóföldeket, kaszálókat és más javakat, amint a kolozsmonostori konvent oklevelében látható, mely az előbbi fehérvári káptalan egy másik oklevelébe van foglalva.

1422: Székelyfalvi Gál fia: János örökül hagyott a kolostornak egy vásárolt telket tartozékaival Székelyfalván. Megtalálható az előbbi fehérvári káptalan oklevelében. Lásd a megesett pereket és számunkra hozott végzéseket Hunyadi János vajda oklevelében.

1424: Anna úrnő, Gál fia: János özvegye hagyományozott a kolostornak Székelyfalván egy telket tartozékaival együtt, mely saját udvarháza mellett fekszik. Fennmaradt István, telegdi főesperes oklevelében, ahol az előbbiekről is említés történik.

Ugyanezen évben per indult a testvérek és a nemes úrnő, Náznánfalvi Tamás fia: Péter özvegye, Pónya fia: Mihály lánya között szántóföldek, rétek és egy Perzberek nevű erdő tárgyában, melyek Besének nevezett területen találhatók. Végül [a per] igen szerencsésen a testvérek javára végződött. Lásd Székely Balázs tordai főesperes oklevelében.

1425: A halastó, melyet korábban Bergenyei György fia: Mihály hagyott örökül, újra ennek a kolostornak lett ítélve. Lásd az előbbi Székely Balázs főesperes oklevelében. Hasonlóképp adományozásról vagy örökül hagyásról szól az előbbi fehérvári káptalan ugyanezen évből való oklevele.

1427: Szentgyörgyi László fia: Bálint örökül hagyott a kolostornak egy Sziget nevű földrészt Udvarfalva faluban. Lásd Székely Balázs tordai főesperes vizsgálólevelében.

1449: Krisztina úrnő, a nemes Bolgár Miklós özvegye bevallást tett arról, hogy fia, nemes Bolgár László a szerb részekhez való hadrakelés környékén egy bizonyos malmának felét, mely a Maros kisebb medrében működik, a kolostornak adományozta azzal az egyezséggel, hogy alapítóként Krisztina úrnőé marad, míg él, halála után azonban

átmegy a testvérek kezébe. Lásd az erdélyi fehérvári egyház káptalanjának oklevelében.

1489: Egyezségkötés történt a testvérek és Szentannai Gyalakuti Balázs között a Székelyfalván, a Marosárok folyó felett működő malom feléről, továbbá rétekről és Közberk erdőről, melyek a fentebbi birtok határain belül fekszenek. Lásd Báthori István ispán, erdélyi vajda²⁵ és Paniti Antal plébános 1421. évi oklevelében.

1448: Margit, Szentkirályi Bolgár özvegye adományozta Egerszeg nevű malma és az ott levő gázló pontos felét annak összes haszonvételeivel és tartozékával együtt. Megtalálható az előbbi fehérvári káptalan oklevelében.

1453: Egyezés történt a remeték és Kisfaludi Benedek között egy malom tárgyában, melyet a testvérek újraépítettek a Maros folyó patakján, amit a nép Székesnek nevez. Lásd Rozgonyi Rajnold oklevelében.²⁶

1462: Miklós, a művészetek baccalaureusa²⁷ adományozott a kolostornak egy szőlőt, mely Cerusarum hegyén található, és egy házat, mely a Boldogságos Szűz egyházának utcájában fekszik. Lásd a régeni esküdtek oklevelében.

1472: Losonci urak, László, János és András átengedték a kolostornak a régeni hegyjogokat. Fennmaradt saját pecsétjükkel ellátott oklevelükben.

1482: Egyezés történt a testvérek és a vásárhelyi polgárok között egy kéregmalom miatt indított perben. Lásd Báthori István erdélyi vajda oklevelében.

A következő évben Kis Albert örökül hagyott a kolostornak Udvarfalván két házhelyet, két erdőt és az azokhoz tartozó földeket. Lásd az ő végrendeletében.

1483: Gáltfői Benedek feleségével, Zsófiával együtt adományozta a kolostornak Toldalagban bírt halastavuk pontos felét az ugyanott bírt birtokrészének felével, melyet hasonlóképp az említett Zsófia korábban már a kolostornak adományozott. Lásd a kolozsmonostori konvent oklevelében egy másoknak szóló eredetivel együtt. Lásd Apaffy Lénárd 1407. évi, négy pecséttel megerősített oklevelében a testvérek és Gáldy Benedek közti egyezséget az említett halastó és

birtokrészek tárgyában. Hasonlóképp lásd Kendi Antal alvajda 1478. évi oklevelét.

1493: Tamási Péter örökül hagyott a kolostornak egy ligetet Várszeg nevű malom mellett, hasonlóképp két hold földet azok szőlői alatt, valamint négy holdat Fewzer forrás fölött. Lásd a végrendeletében.

1497: Tófalvi Tamás minden javait atyafiának, Gergely deáknak hagyta örökül. Szintén ugyanebben az évben Gergely az előbbi javakat a remetékre hagyta. Lásd András vajai plébános három pecséttel megerősített oklevelében.

A következő évben Tófalvi András bizonyos testvéreivel és vérrokonával együtt egyrészt meghatározott összegű pénzért, másrészt és leginkább saját és övéi lelkiüdvéért adományozta Márton testvér perjelnek és kolostorának bármiféle székely örökségeit Tófalván, továbbá Marosszékből birt Szentgyörgy, Csej, Ernye és Székes nevűeket tartozékaikkal együtt. Ezekért cserébe a perjel saját és utódai nevében minden szombati napon egy Boldogságos Szűz Mária misét ígért tartani. Lásd az erdélyi fehérvári egyház káptalanjának oklevelében.

Hasonlóképp ezen birtok tárgyában 1519-ben Szapolyai János úr előtt per folyt, de a végső ítélet a testvéreknek kedvezett. Lásd ugyanezen Szapolyai János erdélyi vajda úr oklevelében.

1500: Egyezés útján került Polyák Albert malmának negyedrésze a kolostorhoz. Lásd Szentgyörgyi Péter gróf erdélyi vajda oklevelében. Ugyanezen évben Ágnes úrnő, a néhai Jankó leánya örökül hagyta a kolostornak egy bizonyos halastó harmadrészét Zabes területén. Fennmaradt megrongált közokirat formájában Péter név jele alatt.

1509: Gyalakuti Miklós örökül hagyott a kolostornak Szentannán egy malmot egy örökmiséért. Lásd az egyezséget a fehérvári káptalan 1506. évi oklevelében.

1504: Bogáthy András örökül hagyta a kolostornak Szádtelekvölgye és Kenderesvölgye völgyeket és több más földet. Lásd az ő végrendeletében.

1508: Gyalakuti Mihály Matzko nevű kaszálóját adományozta a kolostornak úgy, hogy soha nem lehet elidegeníteni. Megtalálható az ő végrendeletében.

1509: Egyezés történt Bergenyői kaszálók és más örökségek határáról. Lásd Gyalakuti Mihály Maros-széki bíró oklevelében, továbbá Szentgyörgyi Lázár Mihály szintén Maros-széki bíró oklevelében.

1510: Gyalakuti János fia: Mihály örökül hagyta a kolostornak erdejét Bergene faluban. Megtalálható végrendeletében.

b)
A SZENTKIRÁLYI (SZÉKELYHÁZI) MONOSTOR
IRATAINAK JEGYZÉKE 1750-BŐL
(1419–1483)

Kiad.: *DAP. II. 450–451.*

Ford.: *Tóth Ildikó* (részletek)

1419: Lőrinc, a szentkirályi egyház plébánosa és marosi alesperes előtt Székelyfalvi Vedeth András Margit feleségével együtt egy ház helyet adományoztak Székelyfalván a szentkirályi hegyen alapított Boldogságos Szűz kolostornak.

1478: (...) A kolozsmonostori Boldogságos Szűz konvent előtt Éliás fia Mihály, egykori volci vajda és felesége, Zsófia úrnő, a néhai Toldalagi András leánya egy halastóban bírt részük harmadát, továbbá ugyanezen halastóban bírt malomhely harmadát adták ... Toldalagon, Torda megyében ... a Szentkirály birtokon alapított Boldogságos Szűz kolostor testvéreinek (...)

1483: (...) A kolozsmonostori konvent előtt Balteroi Benedek és felesége, Zsófia úrnő, a néhai Toldalagi András leánya a halastó pontos felét ... melyet Toldalagon az említett András a székelyházi Boldogságos Szűz kolostor testvéreinek végrendeletileg örökül hagyott, továbbá Toldalagon bírt birtokrészének pontos felét, melyet ők az előbbi testvérekkel együtt Body Istvántól visszaváltottak, a testvéreknek adja és adományozza, hogy minden héten egy misét tartsanak [értük].

c)
GYÖNGYÖSI GERGELY
AZ ELSŐ REMETE SZENT PÁL RENDJÉN LEVŐ TESTVÉREK
ÉLETRAJZAI

Kiad.: *DPA. II. 450.*

Ford.: *Tóth Ildikó* (részletek)

1370: Ebben az évben a remete testvérek megkapták Erdélyben a székelyházi Szent Mária egyházat.

1520: Dénes testvér, argei püspök, erdélyi suffraganeus,²⁸ 1520-ban belépett rendünkbe Erdélyben a Boldogságos Szűz Mária monostorában. Megbízható személy volt, ájtatos és folytonos az imákban. Ezután perjelként Székelyházára lett helyezve, tisztségét minden szentségben gyakorolta, mindenkiben jó példát mutatott. Ezért őt mindenki tisztelte (...) A monostor romos és megvénült épületeit felújította (...) Elhunyt ugyanezen monostorban 1526-ban.

Jegyzetek:

1. Németh 1935. 123.; Benkő Loránd 1990. 115-119.
2. Gyórfy 1990a. 30.
3. Kristó 1996b. 132-133.
4. A vérbosszún kívül ilyen szokás volt a tetemre hívás és halálújítás, amit akkor gyakoroltak, ha a gyilkosság esetén az elkövető személyét nem sikerült megállapítani. Ekkor a község lakóit, melynek közelében a bűntény megesett, a helyszínre összehívták, s ott a tetemre tett kézzel kellett egyenként megesküdniük, hogy nem bűnösök. Aki az esküt letenni vonakodott vagy az eskü letétele során a halott vérezni kezdett, az illető halállal bünhődött (Szabó 1890. 196-197.). Ide tartozik az a szokás is, melynek értelmében az elhunyt székely harcos sírjába társai belelőttek, sírjára pedig zászlós kopját tűztek (Rugonfalvi 1939. I. 177.).
5. A legkorábbi székely hagyományyagra vonatkozóan: Kordé 1997. 23-30.
6. Gyórfy 1990a. 30.; Kristó 1988. 499. skk.
7. SzO. I. 340-342.
8. Uo. 153-154.
9. Vilmos 1204-1221 között volt erdélyi püspök.
10. Barcaság.
11. Vilmos püspök oklevele (más adatokkal együtt) azt bizonyítja, hogy a XIII. század elején Erdély területén, illetve a Barcaság közelében számottevő székely lakosság élt. Figyelemre méltó, hogy a diploma külön említi a magyarokat és a székelyeket, mintegy megkülönböztetve őket egymástól. Ez mindenképpen arra utal, hogy a két

- népelem ekkoriban már önálló elnevezéssel és valószínűleg eltérő jogszokásokkal rendelkezett (Kordé 1993a. 135-136.).
12. Az oklevél további része néhány töredékes szótól eltekintve olvashatatlan.
 13. Gyulafehérvár.
 14. Vendégtelepések.
 15. Július 25-től augusztus 24-ig.
 16. Július 25-től október 16-ig.
 17. November 30.
 18. II. Lajos (1516-1526).
 19. Kegyelmeteknek.
 20. Csíkszentkirály.
 21. Mihály [pap] az Úr 1555. évében. Saját kézzel, pecsétünkkel megpecsételve.
 22. Losonci Miklóst 1382-1385 között említik az iratok székely ispánként.
 23. Kanizsai István ekkor székely ispán volt.
 24. Nádas Mihály 1405-1421 között szerepel a forrásokban székely ispánként (Engel 1996. I. 193).
 25. Báthori István 1479-1493 között volt erdélyi vajda és székely ispán.
 26. Rozgonyi Rajnoldot 1449-1453 között említik az iratok székely ispánként (Engel 1996. I. 194.)
 27. Az első egyetemi fokozatot elért és tanítási engedéllyel rendelkező személy.
 28. Segédpüspök.